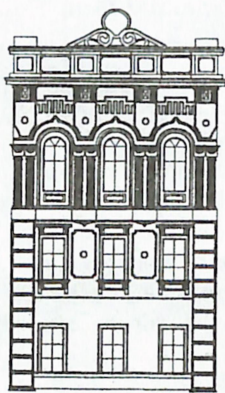


МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ



Культура України

Випуск 6
Мистецтвознавство

Збірник наукових праць

Харків
2000

Бібліотека ХДАК
інв. № 437757

ОПРЯЖЕННЯ
ОКРЕМІЛЛЯ

**М.Ф.СУМЦОВ І МУЗЕЄЗНАВЧИЙ ДОСВІД
НА РУБЕЖІ ХІХ - ХХ СТОЛІТЬ**

Досліджується проблема теорії й практики музейної справи та діяльність видатного вченого М.Ф.Сумцова в історичному аспекті

Одним із пріоритетних напрямів наукових досліджень видатного українського вченого, академіка М.Ф.Сумцова було вивчення та наукове опрацювання деяких найважливіших аспектів музейного будівництва в Східній Україні на межі двох останніх століть. Зважаючи на великий внесок вченого у розвиток найрізноманітніших напрямів гуманітарного знання, треба наголосити на тому безумовному факті, що науковий доробок М.Ф.Сумцова привертає увагу багатьох сучасних дослідників, про що свідчить проведення важливих наукових заходів: науково-практична конференція з питань музеології та відновлення історичної пам'яті в Харківській державній академії культури (1993, 1994, 1995), «Сумцовські читання» в Харківському історичному музеї, «Багаліївські читання» в Харківському педагогічному університеті, конференція, присвячена 90-річчю XII Археологічного з'їзду (1992) в Харківському державному університеті тощо.

В різні роки наукову спадщину вченого вивчали авторитетні дослідники: Є.К.Редін, Д.І.Багалій, І.Я.Айзеншток, В.З.Фрадкін, В.М.Пивоваров, Г.О.Савченко, О.С.Мандебура та ін. Але, на жаль, науковці недостатньо уваги приділяють саме музеєзнавчій діяльності М.Ф.Сумцова. Спроба надати загальну оцінку праці М.Ф.Сумцова на ниві музейного будівництва була зроблена ще на початку ХХ ст.

Так, хранитель Етнографічного музею Харківського історико-філологічного товариства (далі ХІФТ), відомий учений В.Є.Данілевич надрукував у 1911 р. статтю «Этнографический музей Харьковского историко-филологического общества» [2, 133-140], в якій розглянув працю М.Ф.Сумцова за період з 1902 по 1907рр. - час розбудови Етнографічного музею ХІФТ. За радянських часів, у 1924 р. виходить друком стаття Р.С.Данковської «Академік Микола Сумцов як діяч музею Слобідської України» [3, 23-26]. У 1993 р. В.З.Фрадкін у статті «До історії створення і діяльності Етнографічного музею ХІФТ» [15, 5-14] розглянув діяльність цього музею, вплив закладу на подальший розвиток музейництва в нашій країні.

Розробки М.Ф.Сумцова з питань теорії та практики музейної

справи, зроблені на початку ХХ ст., перегукуються з практичним досвідом і теоретичними працями видатних представників харківської історико-філологічної школи: А.А.Потебні, Д.І.Багалія, Є.К.Редіна, А.М.Краснова, які багато й плідно працювали на ниві музейного будівництва Слобідської України. Так, у 1911 р. Д.І.Багалій у статті «О ближайших задачах, нуждах и потребностях Харьковского городского музея» [1, 518-529] писав про значимість поглибленого вивчення місцевих пам'яток історії та культури саме музейними засобами. Погоджуючись з аналогічними висловлюваннями М.Ф.Сумцова, він наполягав на комплектуванні харківських музеїв пам'ятками культури та побуту слобожан.

Сумцовські ідеї й розробки, разом з працями інших вчених, стали основою сучасної музейної школи, протягом багатьох років саме вони викликають великий інтерес у фахівців музейної справи. Розглядаючи деякі значні розробки М.Ф.Сумцова в галузі теорії та практики музеєзнавства, пригадаємо найцікавіші роздуми вченого з питань музейного будівництва, які зафіксовані в численних публікаціях, що збереглися у масових та фахових виданнях. Зважаючи на важливість створення пересувного музею на базі різноманітних художніх експонатів при Харківському товаристві грамотності, М.Ф.Сумцов друкує в газеті «Харьковские губернские ведомости» статтю «О передвижных сельских музеях».[11] Аналізуючи можливі перспективи майбутнього розвитку художніх музеїв, він писав, що «музей должен быть музеем, то есть собранием по возможности более художественных произведений или копий с них». [11]

Автор мав на увазі експозицію художніх, творів, і тому не міг не зважати на великий досвід у цій справі петербурзького «Товарищества передвижных художественных выставок», а також на недостатній художньо-естетичний рівень майбутніх глядачів, переважно селян. Тому М.Ф.Сумцов вважав за необхідне створити «выдержанную и разумную планомерность, систему и подбор» [11] експонатів майбутнього музею. Крім того, він докладно розглянув проблему транспортування експонатів з одного населеного пункту до іншого.

Для успішного зберігання картин автор запропонував дещо незвичайну, спеціально розроблену упаковку - особливі ящики для транспортування мистецьких творів. З метою розробки нової методики експонування та опрацювання набутого фахового досвіду М.Ф.Сумцов вважав за необхідне відкрити при Харківському товаристві грамотності ще один експериментальний музей як

базу, де відпрацьовуватиметься стратегія подальшого розвитку музейної справи на Слобожанщині.

Водночас він пропонував створення двох невеличких пересувних музеїв або експозицій, які мали експонувати мистецькі твори в сільських бібліотеках, читальнях тощо. На думку вченого, такі музеї надають можливість підняти загально-освітній рівень селян. Одним з результатів проведення у 1902 р. у Харкові XII Археологічного з'їзду було значне зростання інтересу місцевого населення саме до музейної справи. М.Ф.Сумцов брав активну участь в організації та проведенні цього важливого культурно-просвітницького заходу. Саме йому належить провідна роль в організації етнографічної виставки, що стала справжньою подією багатого на наукові сенсації з'їзду. Не вдаючись до детального аналізу цієї праці, зупинимося на статті «Отголоски XII Археологического съезда в Харькове» [12], в якій М.Ф.Сумцов характеризує надрукований альбом зображень експонатів виставки.

Він писав: «В альбоме 5-6 таблиц со снимками около 300 предметов. Полнее представлен церковный отдел, сравнительно кратко археологический и этнографический».[12] Учений зауважував, що альбому притаманні популяризаторські риси, на які робився наголос на з'їзді, завдяки чому він відрізняється від попередніх аналогічних наукових заходів. Автор вважав, що альбом має зацікавити фахівців-археологів та дослідників південно-російських церковних пам'яток. Докладно розглянув зміст альбому, М.Ф.Сумцов виділив цікаві, на його думку, експонати, портрети історичних діячів, таких як Г.С.Сковороди, О.О.Паліцина, белгородських та харківських архієпископів, зазначив недоліки виставки, те, що вона не змогла повною мірою відобразити слобідський побут XVII - XIX століть, а в альбомі, в свою чергу, не відображені різноманітні експонати виставки.

Експозиція етнографічної виставки XII Археологічного з'їзду стала базою для створення Етнографічного музею ХІФТ, який розпочав свою роботу восени 1904 р. Цей історичний факт свого часу вивчав В.З.Фрадкіним, який підкреслив думку М.Ф.Сумцова про те, що чітка система розміщення експонатів робить Етнографічний музей ХІФТ важливим культурологічним закладом, який повинен швидко завоювати суспільний інтерес. [15, 5-14] М.Ф.Сумцов також пропонував організувати у майбутньому самостійне етнографічне товариство на базі Етнографічного музею, «которое в музее и в его библиотеке будет иметь опору для развития научной деятельности в деле народоизучения». [13]

Комплектуючи фонди університетських музеїв, М.Ф.Сумцов надрукував статтю «Новые приобретения университетских музеев изящных искусств, древностей и этнографии» [10], в якій зауважує, що університетські музеї значну кількість своїх експонатів отримали від приватних осіб за великої підтримки харківського земства. Вчений зазначав, що в добірку музейних експонатів увійшли речі з селянського побуту Вологодської, Московської, Орловської та Архангельської губерній, виконаних з великим художнім смаком - це доводить існування на півночі Росії міцних художніх традицій. Автор вважав, що ці дарунки мають велике художнє значення і є цінним поповненням колекцій харківських музеїв.

У статті «Услуга городу» [14] М.Ф.Сумцов розглядає творчу спадщину професора Харківського університету Є.К.Редіна, який свого часу замовив для Музею красних мистецтв й старожитностей Харківського університету та Художньої школи при ньому три тисячі діапозитивів з історії італійського мистецтва, як ілюстративний матеріал для лекцій. Проблемі створення меморіальних колекцій присвячена стаття М.Ф.Сумцова «Музей в память Ф.М.Достоевского» [8], де йдеться про найважливіші питання існування цих зібрань з аналізом процесу формування при Московському історичному музеї меморіальних експозицій видатних російських письменників І.О.Гончарова та О.С.Грибоєдова. Створення їх, на думку вченого, є новою для Росії та маловідомою у суспільстві справою, що частково пояснюється специфічністю меморіальних колекцій. Автор вказує, що на той час у Петербурзі та Москві, на відміну від Харкова, вже відбулися певні зрушення. Цікавою є стаття вченого «Мемориальные заботы» [7]. Говорячи про існування у Москві та Петербурзі відомих меморіальних музеїв О.С.Пушкіна та Ф.М.Достоевського, повідомляючи про розгортання процесу збирання відповідних колекцій на честь В.А.Жуковського та М.В.Гоголя, М.Ф.Сумцов згадує ініціативну групу студентів Харківського університету, які збирали колекцію, присвячену А.П.Чехову.

Далі М.Ф.Сумцов повідомляє про те, що при Харківському музеї красних мистецтв і старожитностей є дві невеличкі меморіальні колекції. Перша - з нагоди відкриття пам'ятника І.П.Котляревському в Полтаві, друга стосується творчості Я.І.Щоголіва. Вчений зазначає про створення колекції з життя та творчості Г.Ф.Квітки-Основ'яненка. Роблячи висновки вчений пише, що меморіальні зібрання - дуже потрібна і важлива справа, яка сприяє розвитку культурного життя у Харкові.

Отже, М.Ф.Сумцов був одним з перших, хто звернув увагу хар-

ків'ян на необхідність увічнити пам'ять видатних діячів української національної культури музейними засобами. Саме він розпочав процес наукового вивчення їх творчої спадщини. Так, в 1919 р. вчений склав життєпис Я.І.Щоголіва [4, 5-37], а ім'ям Г.Ф.Квітки-Основ'яненко за сумцовською пропозицією був названий Історичний відділ Музею Слобідської України ім. Г.С.Сковороди, у складі якого була велика експозиція, присвячена цьому письменнику. [3, 23-26]

У статті «Музей изящных искусств и древностей Харьковско-го университета» [9] М.Ф.Сумцов вивчав сучасний йому стан цього культурно-просвітницького закладу, який «в последние годы обратился, по тесноте помещения, в склад, настолько тесный, что посещение публикой и работа в нем сделались невозможными». [9] Проблеми цього музею вчений знав не з чуток, оскільки він завідував цим закладом в 1885-1886 рр. Залишивши посаду хранителя музею, вчений брав участь в комплектуванні фондів цієї культурно-просвітницької установи, піклувався про надання закладу більш зручного приміщення [5, 43-106]. Аналізуючи стан та розміщення колекцій музею, М.Ф.Сумцов розглянув найцікавіші експонати, зокрема твори І.К.Айвазовського, Г.Г.Мясоедова, І.І.Шишкіна та ін.; зосередив увагу харків'ян на новому відділі музею - церковно-історичному, у комплектуванні якого він брав безпосередню участь, повідомляючи, що в ньому зібрані цінні українські ікони, церковний посуд, стародруки тощо.

М.Ф.Сумцов був одним з перших, хто почав впроваджувати в повсякденне життя музеїв соціологічні дослідження. Так, досліджуючи відвідування музеїв Харківського університету в 1907-1909 рр, вчений зробив висновки, які свідчили про зростання кількості відвідувачів, підвищення зацікавленості до музейних колекцій [6]. Дані, які наводить М.Ф.Сумцов, свідчать, що інтерес до музеїв зростав не лише у освіченої частини тогочасного суспільства, а й в усіх харків'ян. Одним з наслідків зростання цього інтересу, як вважав вчений, було збільшення пожертвувань музеям від приватних осіб.

Таким чином, М.Ф.Сумцов багато й плідно працював на ниві музейного будівництва. Його теоретичними й практичними розробками в цій галузі користувалися й користуються покоління музейних працівників, не знаючи, що їх авторство належить саме цьому вченому. На жаль, академік не залишив теоретичних праць, які були б свідченням його музеєзнавчої діяльності, саме тому

цінними є невеликі за обсягом статті, в яких учений висловлювався з приводу нових на той час різновидів музеїв, методик експонування, комплектування та пропаганди музейних збірань, адже саме вони і є тими частками, які в сумі дають повну й закінчену сумцовську музейну концепцію.

Особливого значення розробки М.Ф.Сумцова в музейній галузі набули нині, відколи йде процес пошуку шляхів виходу з кризи, в якій перебувають музеї нашої країни. Отже, для подолання цієї кризи й подальшого розвитку національної школи музеєтворення необхідно активніше впроваджувати в життя ідеї видатного фахівця музейної справи Слобожанщини.

Список літератури

1. Багалей Д.И. О ближайших задачах, нуждах и потребностях Харьковского городского музея // Сборник Харьк. ист.-филол. об-ва. Т.20. - Х., 1911. - С.518-529.
2. Данилевич В.Е. Этнографический музей // Учёные общества и учебно-вспомогательные учреждения Харьковского университета (1805-1905). - Х., 1911. - С.133-140.
3. Данковська Р.С. Академік Микола Сумцов як діяч Музею Слобідської України // Наук. збірник Харк. науково-дослідницької кафедри історії України. - Х., 1924. - С.23-26.
4. Життєпис Я.Щоголіва // Щоголів Я.І. Твори: Повне зібрання / Упоряд. М.Ф.Сумцов. - Х., 1919. - С.5-37.
5. Редин Е.К. Музей изящных искусств и древностей Харьковского университета // Записки Харьковского университета. - Х., 1904. - С.44-106.
6. Сумцов Н.Ф. Из университетской жизни // Южный край. - 1909. - 5 ноября.
7. Сумцов Н.Ф. Мемориальный заботы // Южный край. - 1907. - 7 ноября.
8. Сумцов Н.Ф. Музей в память Ф.М.Достоевского // Южный край. - 1903. - 6 мая.
9. Сумцов Н.Ф. Музей изящных искусств и древностей Харьковского университета // Южный край. - 1907. - 16 января.
10. Сумцов Н.Ф. Новые приобретения университетских музеев изящных искусств, древностей и этнографии // Южный край. - 1907. - 15 ноября.
11. Сумцов Н.Ф. О передвижных сельских музеях // Харьковские губернские ведомости. - 1899. - 16 марта.
12. Сумцов Н.Ф. Отголоски XII Археологического съезда в Харькове // Южный край. - 1903. - 4 августа.
13. Сумцов Н.Ф. Университетский этнографический музей // Южный край. - 1903. - 8 февраля.
14. Сумцов Н.Ф. Услуга городу // Южный край. - 1908. - 17 сентября.
15. Фрадкін В.З. До історії створення і діяльності Етнографічного музею ХІФТ // Збірник Харк. ист.-филол. т-ва. Нова серія. Т.1. - Х., 1993. - С.5-14.